

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚ ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ТАВСИФИ ВА ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

Мухамматқулов Шохруҳбек Эркин ўғли
Илмий изланувчи

Аннотация. Ушбу мақолада ахборот технологиялари билан боғлиқ хуқуқбузарликларнинг тавсифи ва ўзига хос жиҳатлари, ахборот технологиясининг ривожланиши мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар шу соҳанинг моҳияти ва мазмуни тўғрисида фикрлар ва мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: кибержиноят, ахборот хавфсизлиги, рақамли ҳукумат, хуқуқбузарликлар, технология.

Abstract. This article contains the description and specific aspects of crimes related to information technology, the development of information technology in our country, the nature and content of reforms in this field.

Keywords: cybercrime, information security, digital government, crimes, technology.

Абстракт. В данной статье содержится описание и особенности преступлений, связанных с информационными технологиями, развитие информационных технологий в нашей стране, характер и содержание реформ в этой сфере.

Ключевые слова: киберпреступность, информационная безопасность, цифровое правительство, преступления, технологии.

Маълумки 21 аср технология замонадир, айнан шу орқали жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари ўзининг иқтисодий-ижтимоий соҳаларини юксалтиришда мазкур соҳадан тўғри ва оқилона фойдаланиши натижасида уларнинг жамиятига кучли туртки бўлиб хизмат қилмоқда. Бинобарин, технологияларга асосланиб дунёнинг етакчи мамлакатлари авваламбор жамияти сўнгра шу орқали иқтисодиёти ҳамда ижтимоий салоҳиятини барқарорлигига эришиб келмоқда. Шунингдек, ҳозирда жаҳон интернет тармоқлари орқали тобора оммалишиб бораётган даромад топишнинг турли усуллари ривожланиб кетиши бунга яққол мисол бўла олади.

Бугунги кунда даромад топиш ва иқтисодий мустақил бўлиш бу ҳар бир инсоннинг ва шу орқали жамиятнинг энг асосий эҳтиёжи десак ҳам хато қилмаган бўламиз. Шундай экан ўтган асрда бу эҳтиёж яъни инсонларнинг даромад топиши жамият ва мамлакатнинг барқарорлик индекси бўлиб хизмат қилган бўлса, ҳозир ҳам бу қарашлар ўзгаргани йук, фақатгина замон талабига мос равишда бунинг шакллари ўзгариб бормоқда. Шулардан келиб чиқиб, ҳозирги ривожланган мамлакатлар технология асри қонуниятига амал қилиб, ҳар бир давлат сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ҳаётини тўғри йўлга қўйиш ҳамда барқарорлигини таъминлашнинг ягона йўли "технологиялар" бўлиб қолмоқда. Шу сабабли, давлатлар бошқаруви, иқтисодий ва ижтимоий

функцияларини рақамлаштириш (технологик трансформация қилиш), олдин хошиш-истагига боғлиқ бўлган бўлса, хозирда бу жараёни тadbик этиш хаётий эхтиёж сифатида қаралмоқда.

Шунингдек, технологияларнинг ташкил этувчи асосий омили бу барча ижтимоий соҳаларни ахборотлаштириш ва ахборот тизими ҳисобланади.

Ахборотлаштириш — юридик ва жисмоний шахсларнинг ахборотга бўлган эхтиёжларини қондириш учун ахборот ресурслари, ахборот технологиялари ҳамда ахборот тизимларидан фойдаланган ҳолда шароит яратишнинг ташкилий ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техникавий жараёни; ахборот тизими — ахборотни тўплаш, сарфлаш, излаш, унга ишлов бериш ҳамда ундан фойдаланиш имконини берадиган, ташкилий жихатдан тартибга солинган жами ахборот ресурслари, ахборот технологиялари ва алоқа воситаларидир.

Шу билан бирга, жамиятнинг ижтимоий соҳаларини ахборотлаштириш ва буни тизимли равишда олиб борилиши учун жамиятнинг барча жабхаларида ахборот эркинлигини таъминлаш талаб этилади, ҳамда бунинг ижросини бевосита ҳукумат ўз зиммасига олиши даркордир, бу борада ҳукуматимиз томонидан "Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида" қонун қабул қилинган, унга кура Ахборот олиш кафолатлари - хар бир фуқаронинг ахборот олиш ҳуқуқи кафолатланади. "Хар кимнинг ахборотни излаш, олиш, тadbик этиш, узатиш ва таркатиш ҳуқуқи давлат томонидан химоя қилинади "деб мазкур қонуннинг 3-моддасида белгиланган. [2] Бинобарин, жамиятимизга технологияларни кириб келиши, мамлакатга ижтимоий соҳаларини ва иқтисодий баркарорликни таъминлаш билан биргаликда табиийки, бу соҳада давлат, жамият ва шахснинг моддий ва маънавий манфаатларига зарар етказувчи хатарли омиллар ҳам кириб келади, хозирда бу омилларни "кибер жиноят" деб юритилиши оммалашиб бормоқда.

"Кибер жиноят" - бу ахборот соҳасида ҳуқуқбузарлик (жиноят) содир этилиши ҳисобланади. Мазкур ҳуқуқбузарликнинг объекти сифатида, моддий (иқтисодий ва молиявий), маънавий (мафкуравий, ғоявий, ахлоқий ва бошқалар) ҳамда жамиятнинг бошқа хаётий салоҳиятларини ҳисоблаш мумкин. Ахборот-технология соҳасидаги жиноятлар ҳам тобора ривожланиб бормоқда, яқин келажакда ҳуқуқ нормаларида белгиланган аксар ҳуқуқбузарлик элементлари вертуал жабхага кўчиб ўтиши ҳам мумкин, бу фикр хозирда фантастик қарашлар эмас, балки жаҳон вертуал олами, хозирда хар бир жамиятнинг шу жумладан бизда ҳам ижтимоий муносабатга айланиб бормоқда.

Ушбу муаммолар сифатида халқаро тажрибадан келиб чиқиб, ахборот-технология соҳасида жиноятчиликнинг қуйидаги турлари оммалашган, хусусан, зарарли (вирус) бўлган дастурларни таркатиш; шахсий паролларни бузиш; банк карталарининг рақамлари ва бошқа реквизитларини ўғирлаш; интернет фойдаланувчиларининг шахсига оид бўлган маълумотларни уларнинг рухсатисиз олиш ва ғаразли мақсадларда фойдаланиш ҳамда

хукукга хилоф равишда, тухмат, порнографик, миллий, ирқий ва диний адоват кўзғатишга қаратилган шунингдек, экстремистик ва террористик ғояларни тарғиб қилувчи маълумотларни тарқатиш каби жиноятларни кўрсатиш мумкин.

"Кибер жиноят"лар ҳозирда асосан, жаҳон интернет майдонида оммалашган бўлиб, ижтимоий тармоқлар (фейсбук, телеграмм ва бошқалар) орқали амалга оширилиб келинмоқда. Бир қарашда таъкидланган жинойий фаолиятларни амалга ошириш воситаси аниқдек (интернет тармоғи), ҳамда бу муаммони ҳал қилиш учун ушбу тармоқни чеклаш орқали жиноятларга барҳам берилиши каби чоралар қўллаш осон бўлиб туюлиши мумкин, бироқ бунга жамиятнинг эркин ахборот олиш ҳуқуқи ҳамда ахборот-технология соҳасининг чегараланиши эҳтимоли, "кибер жиноят" билан курашишда маълум бир тўсиқларни яратиш келмоқда.

Шу билан бирга мазкур жиноятни содир этувчи шахс ва ундан зарар кўрувчи (жабрланувчи)лар бошқа-бошқа давлатларда эканлиги ушбу жиноят билан самарали курашишга тўсиқ бўлаётганлиги ҳамда бу каби тўсиқларни енгилб ўтиш мақсадида давлатлараро ҳамкорлик жуда муҳим рол ўйнайди ва ўз самарасини беради, бунга яққол мисол қилиб, Европа кенгаши томонидан 2001 йил 23-ноябрда "Компьютер ахбороти соҳасида жиноятлар" (ETS) тўғрисида 185-сонли Будапешт конвенцияси қабул қилиниб, мазкур конвенция доирасида Европа иттифоқига кирувчи ҳамда қирмайдаган лекин бундан манфаатдор бўлган давлатлар (АҚШ ва Япония) ўртасида ахборот хавфсизлиги борасида ҳамкорликни йўлга қўйишган.

1. Ахборот тизими ва хавфсизлигини бузиш;
2. Компьютер технологиялари орқали фирибгарлик ва тамагирлик жиноятлари;
3. Порнографик (педофилия) билан боғлиқ материалларни тарғиб (тарқатиш) қилиш;
4. Муаллифлик ва кўшмуаллифлик ҳуқуқларини бузишга қаратилган ҳуқуқбузар.

Шунингдек, таъкидланган конвенцияга аъзо бўлган давлатларга, ваколатли қилиб белгиланган органга, ахборот тизими юзасидан маълумотларни тақдим қилиш; ҳар бир аъзо давлат миллий қонунчилигида бу борада тегишли нормаларни киритиши, соҳа провайдерлари томонидан ахборотларни назорат қилиш ва бошқа турдаги қатор мажбуриятларни юклайди.

Шулар қаторда, мазкур конвенция доирасида 2002-йилда 1-сонли баённома қабул қилиниб, унга кўра, миллий, ирқий ва диний адоватни кўзғатишга қаратилган ҳуқуқбузарликлар, "кибер жиноятлар"нинг турлари билан кенгайтирилди. Шунингдек, мазкур конвенцияга айрим халқаро ташкилотлар жумладан, "Internet Society" (халқаро интернет ҳамжамияти), "Electronic Frontier Foundation" (АҚШ), Cyber-Rights & Cyber-Liberties (Буюк Британия) ва Kriptopolis (Испания) ўзининг қаршиликларни билдиришиб,

унга кўра ушбу конвенция, хусусий коммуникацияларни (ахборот тизимини) дахлсизлигини бузилишига хизмат қилиши ва бу чоралар самарасиз эканлигини эътироз билдиришганлар.

Миср эса ўзининг ахборот хавфсизлигини таъминлаш учун "Facebook" ва "Twtter" каби ижтимоий тармоқларини таъқиқлаш (қора руйхатга киритиш) орқали ахборот хавфсизлиги доирасида чораларни кўллади. Бундай вазиятда халқаро интернет тармоқлари 7 кун ичида судга мурожаат қилиши мумкин.

Хозирда, жахонда, асосан тажрибали хаккерлардан (хаккер - бу компьютер-ахборот мутахассиси ва уни тизимини четлаб ўтиш махоратига эга шахс) ташкил топган "REvil" ва "DarkSide" номли "кибер жиноий" уюшган гуруҳлар мавжуд, мазкур жиноий гуруҳларнинг асосий йўналиши фирибгарлик ва тамагирлик йўллари орқали маблағларни кўлга киритишдир.

Мазкур жиноий гуруҳларнинг фаолияти асосан Европа ва АҚШ худудларида олиб борилиши аниқланган, МДХ давлатларида хозирги кунда буларнинг фаолияти кузатилмаган.

Албатта бу Фармон ва унинг доирасида қилинган ишлар, мамлакатимиз технология асрида жахон мамлакатлари ўртасида муносиб ўрин эгаллашга ҳамда юртимизнинг ижтимоий-иктисодий салохиятини янада ривожланиши учун олдинга босилган кадам бўлиб хизмат қилади.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, технологиянинг ривожланиши ҳамда жамиятга фойда беришининг асосий кафолатларидан бири бу ахборот хавфсизлигидир, бу мавзу мамлакатимизда сўнгги йилларда ўйлантираётган саволлардан бири бўлиб қолмоқда, чунки мазкур хавф-хатар билан самарали курашишда биздан оқилона қарор қабул қилиш лозим бўлмоқда, бундай қарорни қабул қилиш табиийки осон эмас, чунки бир тарафдан технология - бу замон талаби бўлса, иккинчи томондан эса ахборот хавфсизлиги унинг ажралмас қисми ҳисобланади, технологиянинг асосий жихати бу унинг тўсиқларсиз эркин ривожланиши яъни жамият уни хавф-хатар деб қабул қилиб, қатъий назорат қилмоқчи бўлса у ривожланмайди балки орзу хавас бўлиб қолаверади, агарда бунга бепарво бўлса у жамиятга салбий таъсир қилиш эҳтимоли юқори бўлади, қисқа қилиб айтганда бошқариб бўлмас офатга айланиб қолиши ҳам мумкин.

Шу муносабат билан, "Ахборот технологиялари ва коммуникацияларининг жорий этилишини назорат қилиш, уларни химоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори қабул қилиниб, мазкур қарор билан, "ахборот соҳасида ягона давлат сиёсати рўёбга чиқарилишининг самарадорлигини ошириш, телекоммуникация, ахборот ва киберхавфсизликни таъминлаш соҳасидаги назорат тизимини янада такомиллаштириш мақсадида:

Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигининг, Ўзбекистон

Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги хузуридаги Алока, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари соҳасида назорат бўйича инспекцияни, Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигининг Ахборот хавфсизлиги ва жамоат тартибини таъминлашга кўмаклашиш марказини тугатиш тўғрисидаги таклифи маъқулланди.

Шунингдек, умумий штат бирлиги 198 нафар, шу жумладан ҳудудий бўлинмаларда — 110 нафар булган Ўзбекистон Республикаси Ахборотлаштириш ва телекоммуникациялар соҳасида назорат бўйича давлат инспекцияси; давлат унитар корхонаси шаклида техник кўмаклашиш маркази;

Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигининг «Хавфсиз шаҳар» жамоат тартибига кўмаклашиш маркази ташкил этилиши.

Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигининг Ахборот хавфсизлиги ва жамоат тартибини таъминлашга кўмаклашиш марказининг бўшаётган 135 нафар штат бирлиги Марказга ўтказилиши қарор қилиниб, уларга қуйидаги вазифалар юклатилди:

Мамлакатимизда, ахборот-технология соҳасида ҳуқуқни қўллаш борасида, мазкур соҳада тизимли ишлар олиб бориш, ахборот хавфсизлиги, ҳуқуқ субъектларига тегишли бўлган маълумотлар дахлсизлигини таъминлаш ва бошқа концептуал йўналишларни белгиловчи, шунингдек, бу соҳани мамлакатимизга манфаатли бўлиб хизмат қилишини таъминлашга қаратилган қонун лойиҳасини ишлаб чиқилишига ҳам тақазо қилмоқда.

Хозирда қонун нормаларимиз бу соҳани кенг қамраб олинмаганлиги, бир вақтлар қабул қилинган айрим қонун нормаларимиз технологик тенденция билан таққослаганда манавий эскириб бораётганлигини кузатиш мумкин. Мисол қилиб, хозирда вертуал оламда қимор ва фирибгарликка оид бўлган ҳуқуқбузарликларни олсак бўлади, чет мамлакатларда жойлашиб асосан спорт ўйинларининг натижаларига асосланган қимор ўйинлари, шунингдек, ижтимоий тармоқлар орқали турли ёлғон асосланган тарғибот материаллари орқали, шахсларни онгига таъсир этиб уларнинг маблағларини ўзлаштириш каби жиноятлар айниқса ёшлар ўртасида оммалашиб бормоқда, шунингдек, айрим ижтимоий тармоқ платформалари орқали жамиятнинг маънавий руҳиятига таъсир этувчи контентлар тобора авж олмоқда.

Шу билан бирга, ахборот-технология соҳасида, хозирда жаҳонда мамлакатимиз технологияни ўзлаштирувчи давлат рўлида намоён бўлмоқда, (балки шунинг учун ҳам бу билан боғлиқ ҳуқуқбузарликда тажрибасиз бўлаётгандирмиз), бироқ, бу соҳани келгусида яратувчи мамлакатлар қаторида бўлиш мақсадини кўзлаб, шу каби устувор вазифаларни олдимизга қўйишимиз лозим (шунда ушбу соҳадаги ҳаф-хатарларни назорат қилиш

енгилрок кечиши мумкин), бунда, фақатгина ушбу сохага катта сармоя киритиш билан чегараланиб қолмасдан, бу йўналишда етук кадрлар тайёрлаш уларни мазкур йўналишда қўллаб-қувватлаш, давлатнинг асосий мақсадларидан бири бўлиши керак, шундагина технология асрига монанд бўлишимиз, жамиятимизнинг иқтисодий, ижтимоий ва бошка сохаларида янада каттарок ўзгаришлар рўй бериши мумкин. Бунинг исботи сифатида, дунёнинг етакчи мамлакатлари Хитой, Малайзия, Япония ва Европанинг бир қатор мамлакатлари, шу асргача бўлган аксар ижтимоий-иқтисодий муаммоларини айнан технологияларга таяниши, уларни ишлаб чиқиши ва ундан оқилона фойдаланиши натижасида хозирги кўринишига келди десак муболаға бўлмайди.

Хулоса ўрнида, ахборот технология сохаси том маънода, бу маълум бир жамиятни тезда ривожланишига катта туртки бўлиб хизмат қилиши ёхуд жамиятнинг кушандасига хам айланиши мумкин десак бўлаверади.

Адабиётлар

1. Ахборотлаштириш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси қонуни 560-11-сон 11.12.2003 йил.
2. Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида Ўзбекистон Республикаси қонуни 400-1-сон 24.04.1997 йил.
3. Компьютер ахбороти сохасидаги жиноятлар (ETS) тўғрисида 185-сонли Будапешт конвенцияси 23.11.2001 йил.
4. Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори ПК-4699-сон, 28.04.2020 йил.
5. "Рақамли Ўзбекистон — 2030" стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, ПФ-6079-сон 05.10.2020 йил.